
Wiek emerytalny na gruncie art. 184 ustawy emerytalnej

Opracowanie dotyczy prawnych i systemowych uwarunkowań ustalania niższego i obniżonego wieku emerytalnego w ramach obecnie obowiązujących norm prawnych z uwzględnieniem celów, jakie stały za reformą systemu emerytalnego, oraz rozwiązań mających za zadanie łagodzenie skutków reformy. Ustalenie właściwego wieku emerytalnego zgodnego z założeniami ustawodawcy daje wnioskodawcom gwarancję prawidłowego stosowania prawa. Liczne kolejne odesłania zawarte w podstawowym dla emerytur akcie prawnym wymagają usystematyzowania i wskazania tych problemów interpretacyjnych, które mają szczególne znaczenie w stosowaniu prawa zgodnie z jego przeznaczeniem i założeniem ustawodawcy.

Słowa kluczowe: emerytura, system ubezpieczeń społecznych, warunki szczególne, wiek emerytalny

Otrzymano: 3.08.2020

Zaakceptowano po recenzjach: 20.04.2021

DOI: 10.5604/01.3001.0014.8542

Wprowadzenie

Określenie niższego wieku emerytalnego może być kłopotliwe, zwłaszcza gdy konieczne jest jego ustalenie proporcjonalnie do przepracowanego stażu pracy w warunkach szczególnych lub w szczególnym charakterze. Widać to choćby wtedy, kiedy brakuje zrozumienia zakresu ustawowego odesłania lub dotyczy zawilości rozwiązania prawnego. Bardzo istotnym aspektem jest dlatego zachowanie jednolitości w stosowaniu przepisów przez organ rentowy w tych samych rodzajowo stanach faktycznych.

Celem tej pracy jest analiza art. 184 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych¹ (dalej jako ustawa emerytalna) pod kątem zasad ustalania niższego wieku emerytalnego, przy uwzględnieniu relacji i odniesień istniejących w rozwiązaniach, jakie ustawodawca zawarł w tym przepisie. Niniejsze opracowanie oparto przede wszystkim na metodach dogmatyczno-prawnej i teoretyczno-prawnej, wzbogaconych o doświadczenie w praktycznym stosowaniu tego przepisu.

Wiek emerytalny

Pojęcie „wieku emerytalnego” nierozzerwalnie łączy się z ubezpieczeniem społecznym, rozumianym jako urządzenie społeczno-gospodarcze pozwalające zabezpieczyć jednostkę przed skutkami zajścia w jej życiu zdarzenia losowego, niekoniecznie niekorzystnego, jednak niekorzystnie wpływającego na zdolność do samodzielnego zdobywania środków na utrzymanie². Samodzielny byt ryzyka emerytalnego, realizującego się poprzez dożycie wieku emerytalnego, wynika z art. 67 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który nakłada na państwo obowiązek zabezpieczenia obywateli „w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę, inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego”. Z Konstytucji wynika zatem konieczność ochrony obywateli w dwóch sytuacjach życiowych: w razie niezdolności do pracy i po osiągnięciu wieku emerytalnego. Ochrona każdej z tych sytuacji wymaga nieco innych instrumentów prawnych i z tego tytułu realizowana jest inaczej w odniesieniu do ryzyka niezdolności do pracy, a odrębnie w stosunku do ryzyka emerytalnego³.

Osiągnięcie wieku emerytalnego spełnia warunek ochrony związanej z nim sytuacji życiowej, którą w ubezpieczeniu społecznym może być tylko utrata środków utrzymania, to też konstytucyjny powód do zaprzestania działalności zarobkowej i otrzymania świadczenia. Treścią ryzyka emerytalnego jest więc prawo do zaprzestania działalności

1 Dz.U. z 2021 r. poz. 291, ze zmianami.

2 I. Jędrasik-Jankowska, *Treść ryzyka emerytalnego [w:] Konstrukcje prawa emerytalnego*, red. T. Bińczycka-Majewska, Zakamycze 2004, s. 69.

3 I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016, s. 392.

zarobkowej (odejścia z rynku pracy), a osiągnięcie wieku emerytalnego jest warunkiem nabycia prawa do ochrony⁴. Z osiągnięciem określonego wieku wiąże się więc prawo do realizacji uprawnienia wynikającego z tytułu spełnienia się ryzyka. Aktualizacja ryzyka dożycia wieku emerytalnego, która następuje w chwili jego osiągnięcia, powoduje, że z tą chwilą świadczenie staje się wymagalne, to znaczy, że od tego momentu ubezpieczony w każdej chwili może o nie wystąpić, zgodnie z automatyzmem powstawania stosunków ubezpieczeniowych i wzajemności świadczeń⁵.

Ustalenie wieku emerytalnego na konkretnym poziomie ustrojodawca pozostawił w kompetencjach ustawodawcy. Ten ostatni zaś nie definiuje samego pojęcia „wieku emerytalnego”, lecz wprowadza jego liczbowe określenie, mając na uwadze takie parametry, jak: zróżnicowanie przeciętnej długości życia mężczyzn i kobiet, różnice w stanie zdrowia oraz w podejmowanych rolach społecznych, charakter pracy warunkujący możliwą długość jej wykonywania, a także uwarunkowania ekonomiczne państwa.

Powszechny wiek emerytalny

W ustawie emerytalnej ustawodawca określił wiek emerytalny dla dwóch grup ubezpieczonych. Zróżnicowanie ubezpieczonych na urodzonych przed 1 stycznia 1949 r. i urodzonych po 31 grudnia 1948 r. wiąże się przede wszystkim ze sposobem ustalania wysokości świadczenia, obejmując pierwszych systemem zdefiniowanego świadczenia, a drugich systemem zdefiniowanej składki. Pomimo takiego rozwiązania systemowego wiek emerytalny zarówno w art. 24 (dla urodzonych po 31 grudnia 1948 r.), jak i w art. 27 (dla urodzonych przed 1 stycznia 1949 r.) ustawy emerytalnej wynosi 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn.

W tym miejscu trzeba przywołać dwie nowelizacje ustawy emerytalnej. Pierwsza z nich dotyczy podwyższenia i zrównania powszechnego wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn do 67 lat, wprowadzona została ustawą z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 1 stycznia 2013 r. Ustawodawca zdecydował jednak, że zmiana powinna następować stopniowo: rozciągnął w czasie dochodzenie do podwyższonego wieku emerytalnego (co kwartał o miesiąc), wskazując granicę wiekową odrębnie dla kobiet (art. 24 ust. 1a) i mężczyzn (art. 24 ust. 1b) oraz określając, jaki podwyższony wiek emerytalny obowiązuje dla ubezpieczonych urodzonych w poszczególnych przedziałach czasu. Wiek emerytalny wynoszący 67 lat ostatecznie planowano wprowadzić dla mężczyzn w 2020 r., a dla kobiet w 2040 r. Miał obowiązywać wszystkie kobiety urodzone po 30 września 1973 r. i wszystkich mężczyzn urodzonych po 30 września 1953 r.⁶ Przepisy tej nowelizacji obowiązywały do 30 września 2017 r., bowiem drugą

4 *Ibidem*, s. 392.

5 S. Płażek, *Autonomia prawa ubezpieczenia społecznego* [w:] *Problemy prawa ubezpieczeń społecznych*, red. B. Wagner, Kraków 1996, s. 51–52.

6 *Zabezpieczenie społeczne w Polsce*, red. A. Pątek, Warszawa 2017, s. 50.

w tym względzie nowelizacją dokonaną ustawą z 16 listopada 2016 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw⁷ przywrócony został powszechny, zróżnicowany wiek emerytalny 60 lat dla kobiet oraz 65 lat dla mężczyzn. We wrześniu 2017 r., w ostatnim miesiącu obowiązywania przepisów o podwyższonym wieku emerytalnym, dla kobiet wynosił on 61 lat i 2 miesiące, a dla mężczyzn 66 lat i 2 miesiące⁸.

Obecnie ustalony przez ustawodawcę wiek emerytalny – odpowiednio 60 i 65 lat – jest obowiązujący dla wszystkich ubezpieczonych. Tak określona zasada doznaje jednak szeregu wyłomów wynikających z dalszych przepisów ustawy emerytalnej. Ponadto sama dyspozycja art. 24 wskazuje na wyjątki od tej zasady wynikające z art. 46, 47, 50, 50a, 50e i 184 ustawy emerytalnej.

Niższy wiek emerytalny

Emerytura w niższym wieku emerytalnym jest dla pracownika niewątpliwie przywilejem, który wynika przede wszystkim ze szczególnych warunków, w jakich praca jest wykonywana, lub ze szczególnego jej charakteru, uciążliwości i specyfiki pracy na określonym stanowisku⁹. W rozporządzeniu Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze¹⁰ ustawodawca określił i enumeratywnie wskazał stanowiska, które mogą być objęte przywilejem niższego wieku emerytalnego. Obwarował jednak tę możliwość kilkoma dodatkowymi warunkami. Oprócz rodzaju ryzyka ubezpieczeniowego, jakim jest ukończenie określonego wieku emerytalnego, przepisy rozporządzenia wskazują szczegółowo na inne elementy tego ryzyka, które muszą się łącznie ziścić, aby ubezpieczony mógł nabyć prawo do świadczenia. Dlatego też zasadne jest stwierdzenie, że przepisy regulujące ten rodzaj emerytury mają charakter zarówno norm *ius cogens*, jak i *lex specialis*.

Przywołane wyżej rozporządzenie w sposób precyzyjny i szczegółowy wyznacza konkretne zawody i stanowiska uprawnione do nabycia obniżonego wieku emerytalnego, określa czas i okoliczności do tego wymagane, a także przewiduje związek czasowy pomiędzy osiągnięciem tego przywileju a zatrudnieniem na niektórych stanowiskach, np. w stosunku do funkcjonariusza pożarnictwa czy do pracownika wykonującego działalność twórczą lub artystyczną¹¹. Nie bez znaczenia jest także miejsce w systemie prawnym, jakie zajmuje ta podstawowa regulacja dotycząca świadczeń emerytalnych z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. To, że wciąż

⁷ Dz.U. z 2017 r. poz. 38.

⁸ *Zabezpieczenie...*, *op. cit.*, s. 51.

⁹ K. Szlachta-Kisiel, *Determinanty charakteryzujące pracę w szczególnych warunkach*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2018, nr XVIII, t. 1, s. 374.

¹⁰ Dz.U. z 1983 r. nr 8, poz. 43.

¹¹ R. Spyt, *Emerytury i renty z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, Emerytury Pomostowe. Komentarz*, red. B. Gudowska, K. Ślebzak, Warszawa 2013, s. 317.

obowiązuje i zawarto odwołanie do niej pod rządami obecnie obowiązującej ustawy emerytalnej z 17 grudnia 1998 r., dowodzi temu, że normy te są częścią większej całości, wywodzą się z niej i zachowują integralność z pozostałymi normami, tworząc spójny system regulujący prawo do emerytur w niższym wieku emerytalnym. Wprowadzając od 1 stycznia 1999 r. reformę systemu emerytalnego, ustawodawca zachował możliwość nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż powszechny wiek emerytalny także dla ubezpieczonych urodzonych po 31 grudnia 1948 r., którzy przed 1 stycznia 1999 r. wykonywali pracę w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze.

Niższy wiek emerytalny co do zasady jest określony liczbowo i takie regulacje zawiera utrzymane w mocy rozporządzenie Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. Jednak ustawodawca w przepisach, do których odsyła z pozycji art. 184, a więc w art. 32, 33, 39 i 40, postanawia (w art. 39) ustalić ten wiek proporcjonalnie do przepracowanych okresów w szczególnych warunkach lub też wskazuje, co wynika z kolei z dalszego odesłania zawartego w art. 32 ust. 5, że odrębne przepisy określają zasady przechodzenia na emeryturę nauczycieli bez względu na wiek. Przepis art. 32 zawiera także drugą możliwość pozwalającą nauczycielom nabyć prawo do wcześniejszej emerytury, ustalając w ust. 3 pkt 5, że jest to praca w szczególnym charakterze i w zakresie dalszych warunków, a więc i wieku, zawiera odesłanie do przepisów dotychczasowych, tj. rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r., gdzie precyzyjnie liczbowo określa się niższy wiek emerytalny dla nauczycieli.

Zakres podmiotowy art. 184

W przepisie tym ustawodawca zapewnił ochronę ekspektatyw prawa podmiotowego ubezpieczonym, którzy w dniu 1 stycznia 1999 r. wypełnili warunki dotyczące stażu ogólnego i stażu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze¹². Ustawodawca określił tym samym krąg osób uprawnionych, objętych zakresem przepisu art. 184, wskazując, że są to ubezpieczeni urodzeni po 31 grudnia 1948 r. Zakres tego pojęcia jest niewątpliwie bardzo szeroki. Można przyjąć, że skoro ustawodawca w tym przepisie nie zawęży w żaden sposób kręgu uprawnionych, to prawo do świadczenia uregulowane przepisem art. 184 może przysługiwać również osobom wykonującym pracę nie tylko w ramach umowy o pracę, ale także na podstawie umowy zlecenia, agencyjnej czy umowy o pracę nakładczą, jeśli od umów tych zostały odprowadzone składki na ubezpieczenie społeczne¹³, a także osobom (ubezpieczonym) prowadzącym pozarolniczą działalność gospodarczą. Rozważenia wymaga także kwestia ubezpieczonego w układzie temporalnym wyznaczonym normą art. 184 ustawy emerytalnej, tj. w odniesieniu do daty 1 stycznia 1999 r. (wejścia w życie ustawy emerytalnej) oraz

12 Wyrok Sądu Najwyższego (SN) z 14 czerwca 2012 r. (I UK 1/12), Lex 1229806, stan prawny programu: 21.09.2020.

13 Pojęcie „ubezpieczenia społecznego” odnosi się do okresu przed 1 stycznia 1999 r.

daty zgłoszenia wniosku o świadczenie, co ma jednocześnie wpływ na zakres wymaganych okresów stażowych.

Zamieszczenie w art. 184 odesłania do art. 32 mogłoby świadczyć, że ustawodawca ograniczył zakres podmiotowy tego przepisu, wskazując w art. 32 ust. 1, że emerytura w wieku niższym przysługuje ubezpieczonym będącym pracownikami. Na podstawie definicji „pracownika” zawartej w art. 2 Kodeksu pracy, ustalającej, że pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę, powołania, mianowania lub spółdzielczej umowy o pracę, można uznać, że osobami ubezpieczonymi, o których mowa w art. 184 ustawy emerytalnej, nie będą osoby pracujące w ramach umowy zlecenia, agencyjnej czy umowy o pracę nakładczą, nawet jeśli z tych tytułów odprowadzone zostały składki na ubezpieczenie społeczne¹⁴. Idąc tym tokiem analizy, można przyjąć, że zakres podmiotowy wynikający z kolejnego odesłania ustawowego, jakiego dokonuje ustawodawca w samym art. 32 przywołanej ustawy, podając w ust. 4, że wiek emerytalny, rodzaje prac lub stanowisk oraz warunki, na podstawie których osobom wymienionym w ust. 2 i 3 przysługuje prawo do emerytury, ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych. W ust. 5 tego przepisu ustawodawca wskazuje zaś na odrębne przepisy, które określają zasady przejścia na emeryturę dla nauczycieli bez względu na wiek. Przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, których stosowanie i moc obowiązującą ustawodawca zachował także pod rządami ustawy emerytalnej z 17 grudnia 1998 r., w § 1.1. wskazują, że należy je stosować do pracowników wykonujących prace w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Dalej, w § 2, ustawodawca precyzuje, że mowa jest o pracy wykonywanej przez takiego pracownika stale oraz w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na danym stanowisku. Pracownicy zatrudnieni na podstawie spółdzielczej umowy o pracę objęci są zakresem pojęcia „pracownika”, które wynika z art. 2 k.p. i zawiera się z kolei w pojemniejszym pojęciu „ubezpieczonego”, wynikającym z art. 184 ustawy emerytalnej. Natomiast objęcie pracowników zatrudnionych na podstawie spółdzielczej umowy o pracę regulacją § 3–§ 15 rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze nie zostało *expressis verbis* wyrażone w tym akcie prawnym, lecz wynika pośrednio z jego regulacji określonej w § 1 pkt 2. Zgodnie z nim właściwi ministrowie, kierownicy urzędów centralnych oraz centralne związki spółdzielcze w porozumieniu z Ministrem Pracy, Płac i Spraw Socjalnych ustalają w podległych i nadzorowanych zakładach pracy stanowiska pracy, na których są wykonywane prace wymienione w wykazach A i B. Skoro zatem centralne związki spółdzielcze mają ustalić w podległych sobie i nadzorowanych przez siebie zakładach pracy stanowiska, na których wykonywane są prace w szczególnych warunkach, to można uznać, że

¹⁴ Wyrok SN z 12 lutego 2004 r., II UK 246/03, OSNP 2004, nr 20, poz. 358; wyrok SN z 8 maja 2008 r., I UK 354/07, OSNP 2009, nr 17–18, poz. 237.

ubezpieczonym w rozumieniu art. 184 ustawy emerytalnej będzie także pracownik zatrudniony w ramach spółdzielczej umowy o pracę.

Omówienia wymaga także kwestia dotycząca wykonywania pracy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej na podstawie ważnego stosunku członkostwa. Ten rodzaj pracy wyklucza kwalifikowanie jej jako stosunku pracy: obowiązujące tu prawa i obowiązki nie występują w stosunku pracy, określone w art. 18 ustawy z 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze¹⁵, jak np. prawo do: uczestniczenia w walnym zgromadzeniu lub zebraniu grupy członkowskiej; wybierania i bycia wybieranym do organów spółdzielni; otrzymania odpisu statutu i regulaminów; zaznajamiania się z uchwałami organów spółdzielni, protokołami obrad organów spółdzielni, protokołami lustracji, rocznymi sprawozdaniami finansowymi, umowami zawieranymi przez spółdzielnię z osobami trzecimi; udziału w nadwyżce bilansowej; a także obowiązek wniesienia wkładu (art. 152 ustawy – Prawo spółdzielcze)¹⁶.

I wreszcie warto zwrócić uwagę na dalsze odesłanie wynikające z art. 32 ust. 5 ustawy emerytalnej mające zastosowanie do nauczycieli i wskazujące, że odrębne przepisy określają zasady przechodzenia na emeryturę nauczycieli bez względu na wiek, co dotyczy unormowań, jakie ustawodawca zawarł w podstawowym akcie prawnym dla tej grupy zawodowej, a mianowicie w ustawie z 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela¹⁷. Ustawa ma zastosowanie do nauczycieli, wychowawców i innych pracowników pedagogicznych zatrudnionych w podmiotach enumeratywnie wymienionych w art. 1 ust. 1–5 tej ustawy oraz do nauczycieli mianowanych, o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1 tej ustawy.

Przyjęcie powyższej koncepcji, tj. połączenie odesłania z art. 184 do art. 32 w kwestii niższego wieku emerytalnego z jednoczesną transpozycją tego odesłania także na pojęcie „ubezpieczonego” w rozumieniu art. 32 i ograniczenie go do „pracownika”, nie jest właściwe ze względów systemowych. Umieszczenie art. 184 w grupie przepisów przejściowych wskazuje na to, że przepis ten ustanawia odrębną kategorię ubezpieczonych i znajduje zastosowanie do innych stanów faktycznych niż określone w art. 32¹⁸. Ustawodawca przewiduje bowiem świadczenia emerytalne dla urodzonych przed 1 stycznia 1949 r., urodzonych po 31 grudnia 1948 r., a przed 1 stycznia 1969 r. oraz dla urodzonych po 31 grudnia 1948 r. Natomiast termin „ubezpieczony” na gruncie art. 184 obejmuje odrębną grupę osób: urodzonych po 31 grudnia 1948 r., którzy 1 stycznia 1999 r. spełnili już warunki stażowe wymagane do nabycia emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze na podstawie przepisów obowiązujących przed 1 stycznia 1999 r., tj. przed reformą systemu emerytalnego. Ustawodawca nie czyni odesłania do art. 32 w zakresie warunków nabycia prawa do emerytury w niższym wieku, lecz ustanawia własne przesłanki nabycia tego prawa. Pojęcie „ubezpieczonego” nie może więc być odnoszone do stażu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym

15 Tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 275, ze zm.

16 R. Spyt, *op. cit.*, s. 329–330.

17 Tekst jednolity: Dz.U. z 2019 r. poz. 2215.

18 Uchwała Sądu Najwyższego z 8 lutego 2007 r. II UZP 14/06, Lex 212455, stan prawny programu: 21.09.2020.

charakterze, a winno być rozumiane w kontekście ubezpieczonego składającego wniosek o świadczenie. Są to bowiem dwie różne kategorie ubezpieczonych: jedna – przedstawiona w pierwszej możliwej interpretacji, określająca status osoby w trakcie wykonywania prac w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze przed 1 stycznia 1999 r. (zawężana uregulowaniami art. 32 i rozporządzenia z 7 marca 1983 r. do pracownika), druga – odnosząca się do osoby składającej wniosek o świadczenie, która powinna legitymować się okresami ubezpieczenia, ale ich charakter, rodzaj czy podstawa prawna nie mają znaczenia decydującego o prawie do świadczenia. Ubezpieczonym zgodnie z ustawą z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych¹⁹ (dalej ustawa systemowa), która także weszła w życie 1 stycznia 1999 r., jest każda osoba, która podlega obowiązkowo lub dobrowolnie ubezpieczeniu emerytalnemu i rentowemu. Zatem określając pojęcie „ubezpieczonego” z art. 184, należy uwzględnić zarówno systemowe położenie normy wśród przepisów przejściowych, jak i system ubezpieczeń społecznych wykreowany przez przywołaną ustawę o systemie ubezpieczeń społecznych oraz fakt, że art. 184 powołuje datę 1 stycznia 1999 r. jako temporalny odnośnik do pojęcia „ubezpieczonego”.

Złożoność rozwiązania systemowego zawarta w art. 184 ustawy emerytalnej jest trwale złączona z rozwiązaniami wynikającymi ze wspomnianej reformy emerytalnej. Dzięki takiemu określeniu podmiotów uprawnionych, znaczna grupa ubezpieczonych, czyli tych wykonujących prace w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze przed 1 stycznia 1999 r. (przed zmianą systemu emerytalnego), na podstawie art. 184 nie utraciła możliwości skorzystania z przywileju nabycia prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym niż powszechny.

Zakres przedmiotowy art. 184

Z uwagi na miejsce, jakie zajmuje art. 184 w ustawie emerytalnej, należy stwierdzić, że jest przepisem szczególnym w zestawieniu z przywołanymi w jego treści art. 32, 33, 39 i 40, a tym samym jego wykładnia musi się odbywać w oparciu na ścisłym rozumieniu przepisów²⁰. Artykuł 184 *expressis verbis* określa warunki, jakie ubezpieczony musi spełnić łącznie, aby nabyć prawo do emerytury w wieku emerytalnym niższym niż powszechny. Taka emerytura przysługuje po osiągnięciu wieku, o którym mowa w art. 32, 33, 39 i 40, jeżeli ubezpieczeni urodzeni po 31 grudnia 1948 r. w dniu wejścia w życie ustawy (1 stycznia 1999 r.) osiągnęli:

- 1) okres zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymagany w przepisach dotychczasowych do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn; oraz
- 2) okres składkowy i nieskładkowy, o którym mowa w art. 27 ustawy emerytalnej.

¹⁹ Tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 266, ze zm.

²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 16 września 2015, III AUa 1880/14, [http://orzeczenia.katowice.sa.gov.pl/content/\\$N/15150000001521_III_AUa_001880_2014_Uz_2015-09-16_001](http://orzeczenia.katowice.sa.gov.pl/content/$N/15150000001521_III_AUa_001880_2014_Uz_2015-09-16_001) (21.09.2020).

Dalsze rozwinięcie tego przepisu – warunki nieprzystąpienia do otwartego funduszu emerytalnego oraz zwiększenie składek zaewidencjonowanych na koncie ubezpieczonego poprzez ich pomnożenie wskaźnikiem korygującym – nie ma znaczenia w niniejszych rozważaniach i z tej przyczyny zostanie pominięte.

W kwestii ustalenia właściwego wieku wnioskodawcy art. 184 odsyła enumeratywnie do art. 32, 33, 39 i 40 ustawy emerytalnej, które co do zasady mają zastosowanie do ubezpieczonych urodzonych przed 1 stycznia 1949 r. Wprowadzając takie odesłanie, ustawodawca zachowuje dla wnioskodawców urodzonych po 31 grudnia 1948 r. takie same rozwiązania systemowe co do wieku, jakie przewidział dla ubezpieczonych urodzonych przed 1 stycznia 1949 r.

Z dosłownej treści art. 184 wynika, że zawarte w nim odesłanie do art. 32, 33, 39 i 40, dotyczy wyłącznie kwestii ustalenia odpowiedniego, niższego wieku emerytalnego, w zależności od rodzaju wykonywanej pracy. Odesłanie to jest wyraźne i nie budzi wątpliwości, jednak trzeba mieć na uwadze to, że tak ustalony wiek emerytalny musi iść w parze z kolejnymi przesłankami, jakich wymaga norma art. 184, a więc z odpowiednim ogólnym stażem pracy i ściśle określonym, co najmniej 15-letnim stażem pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Przepis ten zatem w omawianym tutaj aspekcie wymaga spełnienia łącznie trzech przesłanek:

- 1) osiągnięcia wieku określonego w art. 32, 33, 39 i 40;
- 2) udokumentowania okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganego w przepisach dotychczasowych, czyli zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, ustalonego na 1 stycznia 1999 r.;
- 3) udokumentowania okresu składkowego i nieskładkowego, o którym mowa w art. 27 ustawy emerytalnej, tj. 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, ustalonego na dzień 1 stycznia 1999 r.

Przepis art. 184 wymaga osiągnięcia takiego niższego wieku emerytalnego, jaki: związany jest z pracą w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (art. 32), wynika z ubezpieczenia z tytułu działalności twórczej lub artystycznej (art. 33), związany jest z pracą górniczą w sytuacji braku prawa do emerytury górniczej ustalonej w myśl art. 50a–50f (art. 39) oraz przewidziany jest dla emerytur kolejowych (art. 40). Jest to przesłanka samodzielna, której ustalenie (tj. wskazanie właściwego wieku dla wnioskodawcy z odnotowaniem, że warunek ten spełnił, czyli osiągnął wymagany wiek) powoduje, że po spełnieniu kolejnych samodzielnych przesłanek – stażu ogólnego i stażu w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze – możliwe jest nabycie prawa do emerytury.

Przesłanki te nie wpływają wzajemnie na siebie w tym sensie, że jedna nie warunkuje innej. Mogą być spełnione niezależnie od siebie, ale koniecznie łącznie, tj. w dacie zgłoszenia wniosku o świadczenie. Ustawodawca nie przewiduje, aby udowodnienie określonego rodzaju pracy, który ma wpływ na obniżenie wieku emerytalnego, powodowało jednocześnie spełnienie przesłanki udowodnienia stażu pracy w szczególnych warunkach

lub w szczególnym charakterze, „o której mowa w przepisach dotychczasowych”. Z dosłownego zapisu art. 184 nie wynikają takie powiązania z żadnym z przepisów, do których ten artykuł odsyła.

Wiek emerytalny wynikający z odesłania do art. 32

Przepis art. 32 określa warunki niezbędne do nabycia prawa do emerytury w wieku niższym niż ustawowy dla ubezpieczonych urodzonych przed 1 stycznia 1949 r. będących pracownikami zatrudnionymi w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. W kwestii ustalenia właściwego wieku emerytalnego przepis ten jest ściśle powiązany z rozporządzeniem Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, bowiem w art. 32 ust. 4 ustawodawca zawarł dalsze odesłanie systemowe, wskazując, że wiek emerytalny ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych.

Przywołane wyżej rozporządzenie zawiera rozróżnienie co do rodzaju prac i związanego z nimi wieku emerytalnego. Zasadniczy podział dokonany został według rodzaju wykonywanych prac, które w rozporządzeniu wymienione są w wykazie *A* i w wykazie *B*. Pracownik, który wykonywał prace w szczególnych warunkach wymienionych w wykazie *A*, nabywa prawo do emerytury zgodnie z § 4 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia, jeżeli osiągnął wiek emerytalny wynoszący 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn, bez dalszych normatywnych obostrzeń lub ulg. Natomiast dla ubezpieczonych korzystniejsze jest rozwiązanie wskazujące na niższy wiek emerytalny przewidziany dla osób pracujących na stanowiskach wymienionych w wykazie *B*, bowiem umożliwia nabycie prawa do emerytury w wieku jeszcze niższym niż 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn, jednak możliwość ta jest dodatkowo obwarowana koniecznością zaistnienia ściśle wskazanych okoliczności, które przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Wiek emerytalny dla prac innych niż wymienione w wykazie *A*

Wykaz <i>B</i>	Niższy wiek emerytalny kobieta/mężczyzna	Orzeczenie o niezdolności do wykonywania zawodu kobieta/ mężczyzna	Czas osiągnięcia obniżonego wieku emerytalnego
Żegluga powietrzna – § 5	55/60	50/55	w trakcie wykonywania prac określonych w wykazie <i>B</i>
W morskich portach handlowych – § 6	--/55	----	w trakcie wykonywania prac określonych w wykazie <i>B</i>
W hutnictwie – § 7	--/59 od 1.01.1983 r. --/58 od 1.01.1984 r. --/57 od 1.01.1985 r. --/56 od 1.01.1986 r. --/55 od 1.01.1987 r.	--/55 od 1.01.1983 r.	w trakcie wykonywania prac określonych w wykazie <i>B</i>

Wykaz B	Niższy wiek emerytalny kobieta/mężczyzna	Orzeczenie o niezdolności do wykonywania zawodu kobieta/ mężczyzna	Czas osiągnięcia obniżonego wieku emerytalnego
Dział IV wykazu B – § 8 prace różne	50/55	----	----
Dział IV poz. 8 i 9 wykazu B – § 8a prace przy wydobywaniu węgla brunatnego, praca górnicza	50/55	---	w trakcie wykonywania prac określonych w wykazie B lub w ciągu 5 lat od ustania zatrudnienia
Funkcjonariusz pożarnictwa – § 9	55/60	50/55	w czasie pełnienia służby albo w czasie zatrudnienia wykonywanego po zwolnieniu ze służby
Żołnierz zawodowy, funkcjonariusz Milicji Obywatelskiej, organów bezpieczeństwa publicznego, Służby Więziennej – § 10	55/60	----	w czasie pełnienia służby albo w czasie zatrudnienia wykonywanego po zwolnieniu ze służby, albo w ciągu 5 lat po zwolnieniu ze służby lub ustaniu zatrudnienia
Funkcjonariusz celny – § 11	55/60	----	w czasie zatrudnienia w organach administracji celnej
Pracownik wykonujący działalność twórczą lub artystyczną – § 12	40/45 – tancerz, akrobata, gimnastyk, ekwilibrysta, kaskader; 45/50 – solista wokalista, muzyk instrumentów dętych, treser zwierząt drapieżnych 50/55 – artysta chóru, komik, żongler cyrkowy, aktor teatru lalek 55/-- – aktorka, dyrygentka; 55/60 – muzyk instrumentów smyczkowych, perkusyjnych oraz klawiszowych, operator obrazu filmowego, fotografik	----	w trakcie zatrudnienia lub w ciągu 5 lat od ustania zatrudnienia
Dziennikarz objęty układem zbiorowym pracy dziennikarzy – § 13	55/60	----	w czasie wykonywania pracy dziennikarskiej
Pracownik Najwyższej Izby Kontroli – § 14	55/60	----	w czasie zatrudnienia w Najwyższej Izbie Kontroli
Nauczyciel, wychowawca, pracownik pedagogiczny – § 15	55/60	----	w trakcie zatrudnienia lub w ciągu 5 lat od ustania zatrudnienia

Źródło: opracowanie własne

Tak ujęte tabelaryczne zestawienie pokazuje w sposób czytelny niższy wiek emerytalny dla poszczególnych zawodów i stanowisk wykazanych w wykazie *B* rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r., jak i dla zawodów określonych w § 5–§ 15. Zgodnie z tymi przepisami ukończenie tego wieku nie może nastąpić w dowolnym czasie. Konieczną przesłanką jest ukończenie tego wieku w czasie zatrudnienia na stanowisku wskazanym w § 5–§ 7, § 11, § 13 i § 14 rozporządzenia.

Dla niektórych zawodów ustawodawca przewidział możliwość ukończenia niższego wieku emerytalnego w terminie późniejszym niż zakończenie wykonywania pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Przewiduje taką możliwość w ciągu 5 lat od zakończenia wykonywania pracy wskazanej w § 8–§ 15. Zarządzenie Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. podaje i opisuje te szczególne okoliczności związane z wiekiem, które należy zbadać, aby prawidłowo ustalić wiek emerytalny na potrzeby art. 184 ustawy emerytalnej. W odniesieniu do kilku zawodów ustawodawca przewidział dodatkową możliwość dalszego obniżenia wieku emerytalnego z uwagi na stan zdrowia pracownika (§ 5, § 7, § 9). Jeśli bowiem wobec pracownika orzeczono trwałą niezdolność do wykonywania dotychczasowego zawodu, ma on możliwość nabycia prawa do emerytury, jeśli ukończył wskazany przy tym niższy wiek emerytalny (w § 5 i § 9 z 55 dla kobiet i 60 dla mężczyzn na odpowiednio 50 i 55 lat).

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że w § 6 (w morskich portach handlowych) oraz w § 7 (w hutnictwie) ustawodawca wskazuje tylko jeden niższy wiek emerytalny – bez zróżnicowania na wiek właściwy dla kobiet i wiek właściwy dla mężczyzn. Kogo on zatem dotyczy? Przyjąć można założenie, że wiek ten jest jednakowy zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet. Jednak mając na uwadze charakter wykonywanej pracy w tych przypadkach i określone w wykazie *B* stanowiska pracy (sztauer, trymer, koksowniczy, spiekacz rudy, wytapiacz stali), nasuwa się logiczny wniosek, że z uwagi na charakter tych prac i stopień ich uciążliwości jest to niższy wiek emerytalny określony dla mężczyzn. Wnioski z analizy unormowania zawartego w omawianym rozporządzeniu i wypowiedzi osób pracujących w takich zawodach pozwalają stwierdzić, że kobiety bowiem raczej takich zawodów nie wykonują, a z pewnością nie wykonywały w latach 80. i 90. XX w. Wówczas tego rodzaju praca wymagała znacznie więcej siły fizycznej i wytrzymałości niż współcześnie, gdy najróżniejsze procesy technologiczne oparte są na działaniu nowoczesnych, zautomatyzowanych linii i urządzeń odciążających pracowników. Ponieważ ustawodawca nie czyni w tym przypadku kategoriycznych wyłączeń, a ogranicza się do nierozróżniania płci pracowników, można by pokusić się o stwierdzenie, że także kobieta po ukończeniu 55 roku życia, po spełnieniu przesłanek ukończenia tego wieku w określonej przestrzeni wykonywania zawodu objętego normą § 6 i § 7 rozporządzenia, nabędzie prawo do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (po spełnieniu oczywiście dalszych przesłanek określonych w art. 184 ustawy emerytalnej). Jednak zwrócić należy uwagę na fakt, że wówczas doszłoby do sytuacji, w której mężczyzna nabywałby prawo do emerytury w wieku niższym o 10 lat, a kobieta w wieku o 5 lat niższym w porównaniu z powszechnym wiekiem emerytalnym. Ponieważ w żadnym z przepisów przedstawionych na gruncie rozporządzenia Rady

Ministrów z 7 lutego 1983 r. ustawodawca nie kreuje takich dysproporcji, należy uznać, że jest to wiek emerytalny właściwy tylko dla mężczyzn.

Odesłanie zawarte w art. 184 do art. 32 dotyczące ustalenia odpowiedniego niższego wieku emerytalnego nie jest odesłaniem, które wprost prowadzi do określenia tego wieku. Wymaga ono sięgnięcia do przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r., do których dalsze odesłanie zawiera art. 32 ustawy emerytalnej. Nie jest to jednak tylko proste matematyczne ustalenie wieku wnioskodawcy, lecz musi być powiązane z ustaleniem rodzaju pracy wykonywanej w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze oraz z ewentualną niezdolnością wnioskodawcy do wykonywania dotychczasowej pracy na takim stanowisku. W efekcie doprowadzi to do określenia wieku, jaki wnioskodawca powinien osiągnąć, aby spełnić warunek osiągnięcia wieku emerytalnego, o którym mowa w art. 32 ustawy emerytalnej.

Wiek emerytalny wynikający z odesłania do art. 33

Kolejne odesłanie wynikające z art. 184 ustawy emerytalnej zmierzające do ustalenia niższego wieku emerytalnego tyczy się art. 33 tej ustawy. Zgodnie z normą tego przepisu osoby urodzone przed 1 stycznia 1949 r. i ubezpieczone z tytułu działalności twórczej lub artystycznej mają prawo do emerytury na warunkach określonych dla pracowników wykonujących taką działalność. W pierwszej kolejności należy wskazać, że i w tym przypadku jest wyraźnie widoczne zamierzenie ustawodawcy do zachowania wcześniejszych uprawnień emerytalnych dla osób urodzonych po 31 grudnia 1948 r., skoro przewiduje dla tej grupy odpowiednie stosowanie norm skierowanych dla ubezpieczonych urodzonych przed 1 stycznia 1949 r.

Zakresem podmiotowym tego przepisu objęci są wnioskodawcy ubezpieczeni z tytułu wykonywania działalności twórczej lub artystycznej. Co ważne, nie jest to ta sama grupa ubezpieczonych, o których mowa w § 12 rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. Przepis ten nie dotyczy pracowników wykonujących taką działalność, tylko odnosi się do osób ubezpieczonych z tytułu tej działalności. Osoby te mają prawo do emerytury na warunkach określonych dla pracowników wykonujących działalność twórczą lub artystyczną, czyli na takich samych zasadach jak pracownicy, o których mowa we wspomnianym § 12.

Zaopatrzenie emerytalne twórców i artystów wprowadzone zostało od 1 stycznia 1974 r. na podstawie ustawy z dnia 27 września 1973 r. o zaopatrzeniu emerytalnym twórców i ich rodzin²¹ oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29 grudnia 1973 r. w sprawie wykonania ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym twórców i ich rodzin²². Ta dotychczas nieobjęta obowiązkowym ubezpieczeniem (szeroko rozumiana) grupa zawodowa odąd mogła po określonym czasie opłacania składek ubiegać się o świadczenia emerytalne i rentowe.

21 Dz.U. nr 38, poz. 225, ze zmianami (tekst jednolity: Dz.U. z 1983 r. nr 31, poz. 145).

22 Dz.U. z 1974 r. nr 1, poz. 1.

Aktualnie zgodnie z art. 8 ust. 7 ustawy systemowej za twórcę uważa się osobę, która tworzy dzieła w dziedzinach: architektury, architektury wnętrz, architektury krajobrazu, urbanistyki, literatury pięknej, sztuk plastycznych, muzyki, fotografiki, twórczości audiowizualnej, choreografii, lutnictwa artystycznego oraz sztuki ludowej, będące przedmiotem prawa autorskiego. Natomiast artystą jest osoba wykonująca zarobkowo działalność artystyczną w dziedzinie sztuki aktorskiej i estradowej, reżyserii teatralnej i estradowej, sztuki tanecznej i cyrkowej oraz w dziedzinie dyrygentury, wokalistyki, instrumentalistyki, kostiumografii, scenografii, a także w dziedzinie produkcji audiowizualnej reżyserów, scenarzystów, operatorów obrazu i dźwięku, montażyistów i kaskaderów. Jest to zdecydowanie szerszy katalog zawodów niż ten, który przewiduje rozporządzenie z 7 lutego 1983 r. i nieco inaczej określony, gdyż służy celom dotyczącym objęcia ubezpieczeniem i podlegania mu, a nie celom emerytalnym.

Nie oznacza to jednak, że ubezpieczeni należący do tak wskazanej i określonej grupy nie nabędą prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym. Skoro ustawodawca zarezerwował dla grupy ubezpieczonych z tytułu pracy twórczej lub artystycznej możliwość nabycia prawa do emerytury na zasadach obowiązujących pracowników wykonujących taką działalność, należy uznać, że i zakres zawodów uprawniających do wcześniejszej emerytury ulega zawężeniu na zasadach określonych we wskazanym rozporządzeniu.

Ustawa systemowa lokuje twórców i artystów w gronie ubezpieczonych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą. Ubezpieczony nie może jednak dowolnie, subiektywnie wskazać tytułu ubezpieczenia oraz daty rozpoczęcia takiej działalności. Aby móc zgłosić się do ubezpieczeń z tytułu pracy twórczej lub artystycznej, działalność, jaką wykonuje, powinna zostać uznana za twórczą lub artystyczną w drodze decyzji wydanej przez Komisję do Spraw Zaopatrzenia Emerytalnego Twórców, która działa przy ministrze właściwym do spraw kultury. Komisja została powołana rozporządzeniem Ministra Kultury i Sztuki z 9 marca 1999 r. w sprawie powołania Komisji do Spraw Zaopatrzenia Emerytalnego Twórców oraz szczegółowego określenia jej zadań, składu i trybu działania²³. Pierwotnie działała już pod rządami powołanej wyżej ustawy z 27 września 1973 r. o zaopatrzeniu emerytalnym twórców i ich rodzin. Komisja wydaje decyzję na wniosek osoby zainteresowanej w oparciu na dokumentach potwierdzających czas trwania i charakter działalności twórczej bądź artystycznej, wykonywanej na podstawie umowy o pracę, umowy o dzieło, umowy zlecenia, a także na podstawie katalogów z wystaw, recenzji, przyznanych nagród i wyróżnień oraz dyplomu ukończenia szkoły artystycznej odpowiedniego typu lub szkoły wyższej na kierunku odpowiednim do wykonywanej działalności twórczej lub artystycznej albo na podstawie zaświadczenia wydanego przez właściwe stowarzyszenie zrzeszające twórców lub artystów, mówiącego o nabyciu w drodze praktyki umiejętności zawodowych. Osoby prowadzące działalność twórczą lub artystyczną zobowiązane są same zgłosić się do ubezpieczeń społecznych w ciągu siedmiu dni od dnia otrzymania decyzji Komisji do Spraw Zaopatrzenia Emerytalnego Twórców

²³ Dz.U z 1999 r. nr 27, poz. 250.

ustalającej datę rozpoczęcia wykonywania działalności twórczej lub artystycznej. To właśnie do zadań tej Komisji należy sprecyzowanie okoliczności wymaganych do nabycia prawa do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie ustawy, a w szczególności ustalenie:

- 1) czy działalność może być uznana za działalność twórczą lub artystyczną,
- 2) okresów działalności twórczej lub artystycznej wykonywanej przed wejściem w życie ustawy²⁴,
- 3) terminu rozpoczęcia działalności twórczej lub artystycznej²⁵.

Decyzje Komisji nie podlegają weryfikacji przez organ rentowy. Są one dokumentem potwierdzającym okres i aktywność prowadzonej działalności twórczej lub artystycznej do celów emerytalnych. Wraz z potwierdzeniem przez organ rentowy okresu, za jaki opłacono składki, stanowią także podstawę do nabycia prawa do emerytury.

W przypadku twórców i artystów nie wystarczy samo matematyczne odniesienie i ustalenie wieku emerytalnego. Jeśli ubezpieczony nie jest pracownikiem, niezbędne jest, aby niższy wiek emerytalny powiązać z decyzją Komisji do Spraw Zaopatrzenia Emerytalnego Twórców i z ustaloną w niej datą początkową tej działalności. Następnie już na gruncie rozporządzenia Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. należy właściwie zakwalifikować działalność twórczą lub artystyczną wykonywaną przez ubezpieczonego do jednego ze wskazanych w rozporządzeniu zawodów artystycznych i twórczych, co dopiero pozwoli właściwie ustalić niższy wiek emerytalny będący jedną z przesłanek do nabycia prawa do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze na podstawie art. 184 ustawy emerytalnej.

Wiek emerytalny wynikający z odesłania do art. 39

Grupą zawodową, która korzysta z odesłania zawartego w treści art. 184 ustawy emerytalnej, są górnicy. Norma art. 39 pozwala na ustalenie wieku emerytalnego proporcjonalnie do liczby lat przepracowanych w zawodzie górniczym. Wskazuje precyzyjnie, jakie zatrudnienie górnicze może być wzięte pod uwagę, jego minimalny wymiar oraz jaką konkretnie grupę ubezpieczonych obejmuje ta regulacja. Zakres podmiotowy wynikający z tego unormowania jest obwarowany kilkoma obostrzeniami i określony precyzyjnie w kwestii do ustalenia obniżonego wieku emerytalnego.

W tym przypadku wiek ten może być inny dla każdego wnioskodawcy, którego dotyczy odesłanie do art. 39 w zakresie ustalenia właściwego wieku emerytalnego. Na uwagę zasługuje tu fakt, że z literalnego zapisu treści art. 184 ustawy emerytalnej wprost wynika, że odesłanie do art. 39 odnosi się tylko do sposobu i ustalenia właściwego dla każdego wnioskodawcy wieku emerytalnego. Aby wyznaczyć pozostałe warunki prawa do emerytury, należy wrócić na grunt art. 184. Sam art. 39 w swojej normatywnej treści zawiera jedynie unormowanie co do sposobu i warunków, na podstawie których możliwe jest ustalenie określonego wieku emerytalnego. Nie stanowi on samodzielnej

²⁴ Tj. ustawy z dnia 27 września 1973 r. o zaopatrzeniu emerytalnym twórców i ich rodzin.

²⁵ W. Sobczak, *System zaopatrzenia emerytalnego twórców*, „Palestra” 1984, nr 28/11 (323), s. 26.

podstawy do nabycia prawa do emerytury. Przepis ten znajduje się w rozdziale 2 ustawy emerytalnej, który określa warunki nabycia prawa do emerytury dla ubezpieczonych urodzonych przed 1 stycznia 1949 r.

Dla grupy wiekowej ubezpieczonych, którzy mają okres pracy górniczej w rozumieniu art. 50c ust. 1, ale niewystarczający do nabycia prawa do emerytury górniczej w myśl art. 50a, możliwe jest nabycie przez nich prawa do emerytury na podstawie art. 27 we wcześniejszym wieku emerytalnym, niż przewiduje ten artykuł, jeśli mogą wykazać wymagany w tym przepisie okres składkowy i nieskładkowy oraz co najmniej 5 lat pracy górniczej w rozumieniu art. 50c ustawy. Tylko w korelacji art. 39 z art. 27 można nabyć prawo do emerytury pod warunkiem przepracowania co najmniej 5 lat w górnictwie. Nie jest to natomiast możliwe w korelacji art. 184 z art. 39, bowiem odniesienie z art. 184 do art. 39 dotyczy tylko sposobu ustalenia wieku, a ponadto art. 184 odnosi się do ubezpieczonych urodzonych po 31 grudnia 1948 r. i dla nich przewiduje inne warunki do nabycia prawa do emerytury. Skoro wnioskodawca na gruncie art. 39 nie spełnia warunków do emerytury z art. 50a, to tym samym za niezasadną należy uznać taką interpretację art. 184, która sprowadza się do nabycia prawa do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze przez ubezpieczonego urodzonego po 31 grudnia 1948 r. już po udokumentowaniu okresów pracy górniczej w minimalnym wymiarze 5 lat.

Regulacją art. 39 objęta jest wąska grupa ubezpieczonych, którzy spełniają warunki wynikające z art. 27 pkt 2 ustawy emerytalnej (przesłanka pozytywna), natomiast nie wypełniają warunków do nabycia prawa do emerytury na podstawie art. 50a tej ustawy (przesłanka negatywna). Nie są to jednak przesłanki, które należałoby badać, ustalając obniżony wiek emerytalny na potrzeby regulacji art. 184. Istotny w przepisie art. 39 dla potrzeb art. 184 jest sposób ustalenia obniżonego wieku emerytalnego w powiązaniu ze ściśle określonym stażem pracy. Zasada proporcjonalności obniżenia wieku emerytalnego do przepracowanych lat wyznaczona jest przez konkretny przelicznik, jaki należy zastosować przy ustalaniu wieku w następujący sposób: za każdy rok pracy górniczej, określonej w art. 50c ust. 1, wiek emerytalny obniża się o 6 miesięcy, nie więcej jednak niż o 15 lat. Przelicznik ten można zastosować, gdy ubezpieczony posiada co najmniej 5 lat takiej pracy. Oznacza to, że w stosunku do powszechnego wieku emerytalnego można w ten sposób obniżyć wiek emerytalny maksymalnie od 2,5 roku do 15 lat. Okres pracy górniczej wynoszący co najmniej 5 lat stanowi minimum, które musi być spełnione, by można było w ogóle rozważyć obniżenie wieku emerytalnego, a nie jest to okres minimalnej pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze uprawniający do emerytury we wcześniejszym wieku na gruncie art. 184. Po wyznaczeniu obniżonego wieku emerytalnego należy ustalić, czy ubezpieczony spełnia pozostałe wymogi, na które wskazuje art. 184, tj. 25 lat stażu pracy ogółem i 15 lat pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze na 1 stycznia 1999 r., ustalone na podstawie przepisów dotychczasowych (w tym również warunki dotyczące członkostwa w otwartym funduszu emerytalnym). W tym właśnie kontekście należy rozważyć, jakie jest *ratio legis* odesłania do art. 39, zawarte w art. 184 ustawy emerytalnej.

Do nabycia prawa do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze na zasadach określonych w art. 184 niezbędne jest udokumentowanie 15 lat takiej pracy, co wymagane jest w przepisach dotychczasowych, tj. w rozporządzeniu Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. Przepisy tego rozporządzenia ustalają, co do zasady, niższy wiek emerytalny wynoszący 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn. W świetle tej regulacji obniżenie wieku emerytalnego o 2,5 roku (przy minimalnym okresie 5 lat pracy górniczej), umożliwiające mężczyźnie przejście na emeryturę w wieku 62,5, nie będzie dla wnioskodawcy korzystnym działaniem. Ukończył on już bowiem wcześniej 60 lat życia, i spełniwszy wymagania dotyczące ogólnego stażu pracy i stażu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, mógł już nabyć prawo do emerytury na podstawie art. 184 w związku z art. 32 ustawy emerytalnej. Dlatego należy zauważyć, że odesłanie do art. 39 ma istotne znaczenie wówczas, gdy wnioskodawca legitymuje się na tyle długim stażem pracy górniczej, aby pozwolił on na obniżenie wieku emerytalnego poniżej 60 lat dla mężczyzn i poniżej 55 lat dla kobiet.

Wiek emerytalny wynikający z odesłania do art. 40

Odesłanie do art. 40 ustawy emerytalnej i ustalenie wieku emerytalnego na jego podstawie związane jest z pracą wykonywaną na kolei, a także z okresami równorzędnymi i zaliczalnymi do okresów zatrudnienia na kolei, w myśl art. 44–45 tej ustawy. Ustalenie więc właściwego wieku emerytalnego dla pracownika kolei wymaga także powiązania ściśle określonego zatrudnienia z ukończonym wiekiem. Przepis ten stanowi samodzielną przesłankę do nabycia prawa do emerytury dla ubezpieczonych, którzy urodzili się przed 1 stycznia 1949 r. Jednak w związku z art. 184 jego stosowanie ograniczone jest tylko do ustalenia określonego niższego wieku emerytalnego. Zgodnie z normą art. 40 wiek emerytalny wynosi 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn. Nabycie prawa do emerytury na gruncie art. 40 nie wiąże się z obowiązkiem spełnienia przesłanki dożycia wieku emerytalnego w okresie zatrudnienia na kolei lub w okresie równorzędnym z tym okresem albo nie później niż w ciągu 5 lat od ustania tych okresów²⁶, jak to przewiduje rozporządzenie Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r. w zakresie stanowisk wykazanych w wykazie B. Należy zatem przyjąć, że i na gruncie odesłania wynikającego z art. 184 nie ma obowiązku, aby ubezpieczony osiągnął niższy wiek emerytalny w trakcie takiego zatrudnienia.

Odesłanie do art. 40 ma uzasadnienie tylko w takiej sytuacji, kiedy ubezpieczony legitymuje się stażem pracy na kolei (lub równorzędnym i zaliczalnym) w wymiarze co najmniej 15 lat w ciągu całego okresu ubezpieczenia. Należy zaznaczyć, że staż pracy na kolei (wraz z okresami pracy równorzędnej lub zaliczalnej) nie jest tym samym stażem pracy, o którym mowa w art. 184, dotyczącym pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, wymaganym w przepisach dotychczasowych do nabycia

²⁶ K. Antonów, *Emerytury i renty z FUS, emerytury pomostowe, okresowe emerytury kapitałowe. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 308.

prawa do emerytury w wieku niższym niż 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn. Inny jest bowiem zakres normatywny tych regulacji i inne ich przeznaczenie. Jak już wspomniałam wcześniej, systemowe położenie przepisu art. 40 w grupie przepisów dotyczących osób urodzonych przed 1 stycznia 1949 r. i samodzielność tego przepisu w odniesieniu do nabycia prawa do emerytury z tytułu pracy na kolei uzasadniają stwierdzenie, że staż w przypadku tego typu pracy należy udowodnić na przestrzeni całego okresu ubezpieczenia. Jeśli wnioskodawca przepracował minimalny okres takiego stażu, wynoszący co najmniej 15 lat, wolno orzec, że spełnia przesłankę wynikająca z odesłania do art. 40, co z kolei pozwala na stwierdzenie, że wiek emerytalny takiego wnioskodawcy został skutecznie ustalony jako niższy, wynoszący 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn.

Czym innym jest natomiast dalsze ustalanie przesłanek stażowych wynikających z treści art. 184 ustawy emerytalnej, który *expressis verbis* wskazuje datę 1 stycznia 1999 r. jako końcową do ustalenia zarówno ogólnego stażu pracy, jak i stażu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, wymaganego w przepisach dotychczasowych. Przy takiej regulacji należy uznać, że mamy do czynienia z dwoma rodzajami stażu: 1) niezbędnego do przyjęcia niższego wieku emerytalnego, ustalanego na przestrzeni całego okresu ubezpieczenia (wraz z okresami pracy równorzędnej lub zaliczalnej, które niekoniecznie uwzględniane są do pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze na podstawie przepisów dotychczasowych), oraz 2) stażu koniecznego do nabycia uprawnień wynikających z dyspozycji art. 184, czyli 15 lat pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze wymaganych w przepisach dotychczasowych, tj. w rozporządzeniu Rady Ministrów z 7 lutego 1983 r.

Podsumowanie

Mając na względzie systemowe umiejscowienie art. 184 w grupie przepisów przejściowych i końcowych oraz fakt, że normuje on prawo do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze dla osób urodzonych po 31 grudnia 1948 r. w sposób przewidziany dla osób urodzonych przed 1 stycznia 1949 r., można wysnuć logiczny wniosek, że wspomniany artykuł jest przepisem szczególnym wobec przepisów, do których zawiera odesłanie. Oznacza to, że przy ustalaniu obniżonego i niższego wieku emerytalnego należy stosować wykładnię językową, systemową i celowościową w sposób ścisły, a nie w sposób rozszerzający krąg osób uprawnionych do emerytury w obniżonym lub niższym wieku emerytalnym. Nie ma także podstaw do tego, aby ustalać przesłanki prawa do świadczenia na podstawie przepisów, do których odesłanie zawarte w treści art. 184 istnieje jedynie w kwestii ustalenia właściwego wieku emerytalnego.

Stąd właśnie wynika konieczność ustalania okresów składkowych i nieskładkowych dla/wobec każdego wnioskodawcy, niezbędnych do nabycia prawa do emerytury, na 1 stycznia 1999 r. (zgodnie z dyspozycją art. 184 ustawy emerytalnej). Datą graniczną jest data wejścia w życie przepisów ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach

z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wprowadzającej jednocześnie reformę systemu emerytalnego oraz przepisy przejściowe dające możliwość nabycia prawa do emerytury tym osobom, które wykonywały pracę w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze i urodziły się po 31 grudnia 1948 r., a które zmiana systemu emerytalnego zastała przed osiągnięciem niższego czy obniżonego wieku emerytalnego. Ponieważ przepis art. 184 ma na celu czynić zadość konstytucyjnej zasadzie ochrony praw nabytych, jego wykładnia i stosowanie ma szczególnie istotne znaczenie dla prawidłowego wykonania założeń ustawowych.

Katarzyna Szlachta-Kisiel
Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Krakowie
ORCID: 0000-0002-6782-4245

ŹRÓDŁA

- Antonów K., *Emerytury i renty z FUS, emerytury pomostowe, okresowe emerytury kapitałowe. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016.
- Jędrasik-Jankowska I., *Treść ryzyka emerytalnego* [w:] *Konstrukcje prawa emerytalnego*, red. T. Bińczycka-Majewska, Zakamycze 2004.
- Płażek S., *Autonomia prawa ubezpieczenia społecznego* [w:] *Problemy prawa ubezpieczeń społecznych*, red. B. Wagner, Kraków 1996.
- Sobczak W., *System zaopatrzenia emerytalnego twórców*, „Palestra” 1984, nr 28/11 (323).
- Spyt R., *Emerytury i renty z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Emerytury Pomostowe. Komentarz*, red. B. Gudowska, K. Ślęzak, Warszawa 2013.
- Szlachta-Kisiel K., *Determinanty charakteryzujące pracę w szczególnych warunkach*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2018, nr XVIII, tom 1.
- *Zabezpieczenie społeczne w Polsce*, red. A. Pątek, Warszawa 2017.

Retirement age on the basis of art. 184 of the Pension Act

The study deals with the legal and system conditions for determining a lower and reduced retirement age under current legal norms, taking into account the objectives behind the reform of the pension system and solutions aimed at mitigating the effects of this reform. Determining the appropriate retirement age in line with the legislator's assumptions gives applicants a guarantee of the correct application of the law. Numerous subsequent references included in the basic legal act for pensions require systematization and an indication of those interpretational problems that are of particular importance in the application of the law in accordance with its intended purpose and legislature assumptions.

Key words: social insurance systems, retirement pension, retirement age, special conditions